

SVI NAŠI **SEDMI APRILI:** DEIDEOLOGIZACIJA I DEMISTIFIKACIJA **ANTIFAŠIZMA**

(IZLAGANJE NA JAVNOJ TRIBINI “ZAŠTO I KAKO OBILJEŽAVATI 7. APRIL U GRAČANICI”, 6. 4. 2012. –POVODOM 7. APRILA, DANA OSLOBOĐENJA GRAČANICE U DRUGOM SVJETSKOM RATU)

Doc. dr. Omer Hamzić

PRIJE NEGO ŠTO PREDEM NA SAMO IZLAGANJE TEME, htio bih da izrazim svoje zadovoljstvo što smo se opredijelili za malo drugačiji i otvoreniji pristup ovim našim historijskim datumima i godišnjicama. Dobro je što na ovaj način otvaramo, bez ikakvih političkih, nacionalnih i drugih opterećenja, sva ona pitanja iz naše prošlosti, koja su se ranije mahom zaobilazila ili kao nezgodna, jednostavno predavala zaboravu. Trebamo podržati nastojanja da se u ove razgovore unosi više struke i nauke, da se našim građanima, posebno omladini, prezentiraju provjerene i historijski valorizovane činjenice, koje se ne moraju uvijek svima nama svidjeti – ali sa kojima se moramo kad-tad suočiti. Samo tako možemo razbijati neke naše zablude i stereotipe iz prošlosti i razgrtati ideološku maglu i dim sa važnih historijskih činjenica, a posebno onih na kojima se temelji opstojnost (da ne upotrebljavam druge riječi) ove naše Bosne i Hercegovine.

Polazeći od ovakvog pristupa, u okviru ovog priloga, ja ću pokušati odgovoriti na dva pitanja, koja se rijetko postavljaju u ovakvoj formi ili se naprosto prešućuju iz ovih ili onih razloga–u koje sada ne možemo

ulaziti. Prvo pitanje glasi: da li uopće ima smisla obilježavati datume iz te naše bliske komunističke prošlosti, poput 7. aprila, a drugo – da li postoji i koji je bošnjački ekvivalent fašizmu.

1. KOJI JE SMISAO OBILJEŽAVANJA DATUMA IZ BLISKE KOMUNISTIČKE PROŠLOSTI

Da bismo došli do pravog odgovora na pitanje smisla obilježavanja događaja, ličnosti i datuma iz te naše komunističke prošlosti, prije svega moramo izvršiti njihovu potpunu deideologizaciju i demistifikaciju, ali ne dovodeći u pitanje njihov antifašistički predznak. Svako nekritičko uzdizanje i bezgrešnost takozvane pobjedničke i sataniziranje poražene, kao zločinačke strane ne doprinosi afirmaciji antifašističkog karaktera i suštine tih pobjeda, pa i te takozvane pobjedničke strane. Kad govorimo o 7. aprilu 1945. godine, na primjer, moramo se suočiti s činjenicom da su tog proljetnog jutra Gračanicu, kao malo, ali dobro utvrđeno muslimansko mjesto, zauzele one srbijanske partizanske jedinice, koje su bile u velikom procentu popunjene dojučerašnjim četnicima ili nedićevcima s prostora istočne Srbije. Nije teško pretpostaviti kakva je bila percepcija tih oslobodilaca od strane domaćeg stanovništva i kakva je njihova trajna slika ostala u narodnom pamćenju i sjećanju. Oslobodilačka misija Jugoslovenske armije, to jest partizana, kao i strahovita represija novog režima krajem Drugog svjetskog rata, pa i u prvim danima mira, zaslužuje jedno dublje kritičko preispitivanje, ali to, po meni, ne znači i negiranje kako te oslobodilačke (hajde da kažemo – antifa-

šističke) dimenzije, tako i zlodjela takozvanih oslobodilaca.

Premda na prvi pogled tu nema nikakvih nejasnoća i dilema, kad se problem spusti na konkretan teren, poput Gračanice, jasno je “ko dan” da se neke stvari oko same interpretacije tog oslobađanja moraju bolje propitati i “posložiti”, nazvati pravim imenom i staviti na svoje pravo mjesto. To nimalo nije jednostavno imajući u vidu sve naše historijske kontroverze i manipulacije pojmovima fašizma, antifašizma i neofašizma s jedne i komunizma i komunističke represije s druge strane.

Da se podsjetimo–prije 1992. godine, u mnogim našim općinama i gradovima gotovo u sto posto slučajeva Dan općine isključivo se vezivao za neki krupniji historijski događaj iz perioda Drugog svjetskog rata. Deklarativno–radi očuvanja i unapređenja identiteta i historijsko-kulturnog kontinuiteta, definitivno zauzimanje nekog mjesta, odnosno grada od strane partizanskih jedinica (NOVJ) proglašavano je danom oslobođenja, a kasnije danom opštine ili grada. U suštini, to su bili datumi pobjede partizanskih jedinica i uspostave nove vlasti u nekom mjestu, nakon slamanja ustaško-domobranskih i njemačkih snaga koje su ga branile. Proglašavani su danom oslobođenja, rođendanom opštine isključivo po ideološkoj matrici i kao takvi bili potpuno u funkciji aktuelne vlasti. Stoga nije ni čudo što ni nakon više decenija njihovog obilježavanja, nisu mogli “uhvatiti dublje korijene” u narodu. Bili su to uglavnom “praznici vlasti” koje narod nije mogao “posvojiti” jer nisu imali nikakve veze sa njegovom tradicijom i identitetom. Kako

neko napisa, po pravilu, to se dešava uvijek tamo “gdje se kolebljivost identiteta proizvodi pod uticajem ideoloških promjena i jednokratnih političkih režima”.

To međutim, ne znači da nije trebalo i da danas ne treba obilježavati značajne događaje i ličnosti iz doba antifašističkog rata 1941. – 1945. Zašto? Zato što fašizam kao društvena pojava još uvijek predstavlja opasnost na koju se mora računati na duge staze, pogotovo na ovim prostorima. Time se i rukovodilo Opštinsko vijeće u Gračanici donoseći Odluku o utvrđivanju značajnih datuma na nivou općine, u kojoj je 7. april zadržan kao Dan oslobođenja Gračanice u Drugom svjetskom ratu (5. 4. 2001.)¹

Iako se od tada redovno obilježava kao “značajan općinski datum”, činjenica

je da se baš taj njegov značaj još uvijek u ovom ili onom kontekstu dovodi u pitanje, ne samo iz političkih razloga, već i zbog nepoznavanja, a često i zamagljivanja prave historijske istine o događajima koji su se odigrali u završnici Drugog svjetskog rata na ovim prostorima. S jedne strane pokušava se negirati oslobodilačka, a samim tim i antifašistička misija partizanske vojske u završnici Drugog svjetskog rata, dok se s druge strane stavlja znak jednakosti između antifašizma i komunizma i vrši svojatanje te antifašističke baštine u dnevno-političke svrhe.

Nasuprot tvrdnjama populističkih demagoga—da nam je dosta te prošlosti, da trebamo razmišljati samo o budućnosti, činjenica je da su nam argumentovane, osmišljene i neostrašćene rasprave o svim, pa i bolnim pitanjima naše starije i novije historije itekako potrebne. Sve dok ne budemo imali jasnu sliku o svojoj historiji i njenom značenju, nećemo izgraditi bolju i stabilniju budućnost. Iako često zvuči kao fraza, to je činjenica koju moramo imati na umu u ovakvim raspravama i sučeljavanjima. Da je sistem i režim bivše države, ne samo onaj iz 1945. nego i iz 1988.—dopustio objektivne, realne i argumentovane rasprave o ratnim zločinima iz Drugog svjetskog rata, pitanje je da li bi uopće bilo ratnih zločina iz razdoblja 1991.–1995.

Historijska je činjenica da su u zoru, 7. aprila, tačno prije 67 godina, nakon teških borbi u prethodnom periodu, u Gračanicu ušle srbijanske partizanske jedinice sa antifašističkim oznakama na kapi kao pripadnice, dobro organizovane i disciplinovane, što ne reći slavne, Titove armije koja je već bila priznata

¹ Kalendar obilježavanja značajnih događaja na nivou opštine Gračanica, dokument Odbora za obilježavanje značajnih događaja i ličnosti Općinskog vijeća Gračanica, koji je poslužio kao podloga za javnu raspravu i obrazloženje Odluke o utvrđivanju značajnih datuma na nivou općine Gračanica. Općinsko vijeće Gračanica tu je odluku donijelo 5. 4. 2001. godine, *Gračanički glasnik* br. 11., Gračanica 2001., 10

od strane moćnih zapadnih saveznika i zasluženno uvažavana u redovima Antihitlerovske, dakle, antifašističke koalicije, kao demokratske alternative tadašnjeg civilizovanog svijeta. Te su jedinice, uz teške višemjesečne borbe i velike ljudske gubitke oko Gračanice,² uspjele otjerati ili istjerati preostale njemačke snage, ali i ustaško-domobranske i zelenokardovske jedinice ili preciznije rečeno hrvatske oružane snage u koje su na ovaj ili onaj način bili uključeni ili mobilisani naši očevi i djedovi koji su, boreći se pod znamenjima Nezavisne Države Hrvatske, kao eminentno fašističke tvorevine, naivno vjerovali da se bore za svoju domovinu, tužno zvuči, za svoju Gračanicu i to platili vrlo visokom cijenom na bespućima odstupanja i u još uvijek neprozirnim maglama Blajburga i kontroverzama komunističkih i nacionalističkih historiografija, protitovskih i antititovskih tumačenja – a nije im dato ni da umru, ni da se spominju kao Bošnjaci – kao bosanski muslimani, već kao Hrvati, zato što su (a da ih niko nije pitao hoće li), jednog proljetnog jutra, hajde da budemo precizni, 10. aprila 1941. godine osvanuli u marionetskoj fašističkoj tvorevini pod imenom NDH i što su se, kao njeni, silom prilika podanici, našli u ili uz vojsku te propale fašističke države, sa

2 Gubici tri srpske brigade iz 23 srpske Narodnooslobodilačke divizije koja je u završnim operacijama u periodu od decembra 1944. do sredine aprila 1945. bila usmjerena na Gračanicu, bili su zaista veliki. Od ukupno 585 poginulih boraca iz 20. srpske brigade, 94 su poginula u borbama oko Gračanice. Iz 7. srpske brigade, od ukupno 550 poginulih, 61 je poginuo oko Gračanice, a iz 14. srpske brigade, od ukupno 1.010 poginulih u brigadi, čak je 455 poginulo u borbama oko Gračanice (podaci su uzeti iz spiskova imena poginulih boraca koji su objavljeni u monografijama spomenutih brigada).

kojom su otišli pravo u propast bježeći ispred oslobodilaca.

Koliko god za nas ta istina bila bolna i traumatična, između ostalog i zato što se decenijima prikrivala, njenom spoznajom, na historijskoj ravni, ne može se dovoditi u pitanje antifašistički karakter i historijska uloga Jugoslovenske armije u Drugom svjetskom ratu, njen doprinos pobjedi anihitlerovske koalicije ne samo na globalnom planu, već konkretno opstanku Bosne i, nesporno, bosanskih Muslimana u njoj, pri čemu je, baš kad je riječ o tome, nesporna odlučujuća i časna uloga Josipa Broza.

Gračanica se dakle, tog 7. aprila 1945. godine, oslobodila onoga što ona u svojoj historijskoj biti nikada nije ni bila – oslobodila se njemačke fašističke okupacije i velikohrvatskog ustaškog režima pod kojim su Bošnjaci doživjeli najveća stradanja u Drugom svjetskom ratu u odnosu na sve ostale narode bivše Jugoslavije. Zato danas ima smisla priča o 7. aprilu 1945. godine kao Danu oslobođenja Gračanice od jednog fašističkog režima...

Gračanički 7. april je, dakle, jedna svijetla antifašistička priča, bez obzira na sve ono što se događalo poslije tog datuma, u periodu inauguracije i učvršćivanja, još jednog totalitarnog, dakle komunističkog režima.

2. O ZAMUĆENOSTI I MANIPULACIJAMA POJMOVIMA FAŠIZMA I ANTIFAŠIZMA

Naša je obaveza da ideju antifašizma, iznova odmjerenu i provjerenu u donekdavnim našim nesrećama, predamo u amanet novim generacijama, novim bor-

cima za demokratske, humane odnose, novim borbama protiv zloupotrebe svakog nacionalnog cilja u ime i za račun totalitarnih i osvajачkih ideja, novim antifašistima. Ne smijemo dozvoliti da mlade generacije budu lišene mogućnosti da spoznaju pravu prirodu fašizma, i onog iz Drugog svjetskog rata kao i posljednjeg rata za Bosnu i Hercegovinu 1992.–1995. godina.

U tom kontekstu moramo razjasniti da li postoji bošnjački ekvivalent fašizmu, konkretno—četnicima i ustašama i o tome progovoriti bez ikakvih opterećenja, sasvim otvoreno i precizno. Pošto to pitanje zahtijeva mnogo širu i dublju naučnu elaboraciju, ja ću samo kratko odgovoriti da takav ekvivalent ne postoji — ali to ne znači da sam pristalica

teorije dobrih i loših momaka, pri čemu su naši uvijek dobri, a njihovi uvijek loši. Jednostavno, svaki narod ima dio svoje prošlosti kojeg bi se rado odrekao, pa i bošnjački. Ne može se, međutim, nekritički prihvatiti ni nategnuta historijska simetrija po kojoj su i Bošnjaci imali svoje ustaše i četnike, odnosno fašiste u vidu kojekakvih handžarovaca, mladih muslimana, legije. Nije teško dokazati da u Drugom svjetskom ratu Bošnjaci nisu imali nikakav “svoj” fašistički pokret, za razliku od Hrvata i Srba. Ne zato što su bolji ili gori od svojih susjeda, već zato što nisu imali realne uslove, a nisu ih imali jer jednostavno nisu bili subjekt već objekt Drugog svjetskog rata, nisu dakle bili nikakav faktor. To je objektivna i već dokazana historijska istina, ma koliko

se ne uklapala u ideološke šablone, pa i poglede nekih dobronamjernih, ali manje obaviještenih ljudi koji su kao dokazani antifašisti prihvatili takve simetrije. S druge strane, ne može se negirati činjenica, a to smo već rekli, da je Bošnjaka u Drugom svjetskom ratu, nažalost, bilo na svim zaraćenim stranama i u svim vojškama, te da je među njima bilo zagriženih fašista, pa i zločinaca. Ali to je bila tragedija jednog nacionalno nesazrjelog naroda, uglavnom sa nacionalno nesvjesnom političkom i intelektualnom elitom, pocijepanom po svim šavovima.

Bez obzira na to veliki broj Bošnjaka je ipak učestvovao u antifašističkoj borbi od samog njenog početka. Bošnjaci moraju biti ponosni na svoje učešće u toj borbi, moraju biti ponosni i na događaje poput zasjedanja ZAVNOBiH-a, na 16. muslimansku udarnu brigadu, na 8. krajišku brigadu, na Unsku operativnu grupu. Moraju da budu ponosni na činjenicu da je upravo 16. muslimanska brigada, baš na današnji dan (6. aprila), prva partizanska jedinica koja je 1945. ušla u Sarajevo.

Ove primjere naveo sam samo zato da ilustrujem koliko je na našim prostorima složeno pitanje fašizma i antifašizma, koliko nas još uvijek u našim svakodnevnim životima pritišću ti nacisti, te ustaše, četnici, zelenokadrovci, esesovci, udbaši, komunisti itd. I koliko su opasni stereotipi i šablони koji se obično svode na spomenute simetrije po kojima su i jedni

i drugi i treći imali svoje fašizme ili na paradoks dobrih i loših momaka—to što su za nas antifašisti, za njih (one “anam druge”) su fašisti ili obrnuto, to što su za nas fašisti za one druge su antifašisti itd.

U tom kontekstu, moramo do kraja razgrnuti sve magle i zablude oko samog pojma i suštine antifašizma. Šta hoću da kažem – jednostavno – antifašizam nije eufemizam za komunizam. Ali ne može se negirati ni činjenica da su komunisti bili dokazani antifašisti, pogotovo na ovim našim prostorima. To je, dakle, ideja koju su podržavali kako liberali i konzervativci, tako i socijalisti i komunisti, pa i anarhisti i katolici. Realno, demokratski “antifašisti” su, jednostavno, demokrati. Niko ne može reći da je Čerčil bio manje antifašista, zato što je bio dokazani antikomunista—iako je iz nužde prihvatio Staljina za saveznika.

I da zaključim, obilježavajući ovakve datume, mi potvrđujemo odanost antifašističkim tradicijama i budućim generacijama ukazujemo da su krajnji rezultati antifašističke borbe i žrtve muslimanskog, bošnjačkog, ali i drugih naših naroda u Drugom svjetskom ratu dostojne poštovanja i da su dio naše historijske baštine, koje se Bosna i Hercegovina ne smije odricati.

Zašto?

Zato što je antifašizam za Bosnu i Hercegovinu, možda više nego za bilo koju drugu zemlju u njenom okruženju, temeljni uslov opstanka.